

Arkeologiska Institutionen
Stockholms Universitet

NUMISMATISKA FORSKNINGSGRUPPEN

Verksamhetsberättelse
1988/89 - 1989/90

NUMISMATISKA FORSKNINGSGRUPPEN

1988/89 - 1989/90

1. Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria

Gunnar Ekströms stiftelse för numismatik - namnet senare ändrat till *Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning* - inrättades den 12 juni 1974 genom ett gåvobrev undertecknat av Gunnar Ekströms efterlevande maka, fru Wera Ekström, Stockholm. Stiftelsens huvudsakliga ändamål skulle vara "att verka för upprättandet av en separat professur i numismatik och penninghistoria vid Stockholms universitet", att utdela stipendier för universitetsstuderande, samt att utdela bidrag till forskningsprojekt. I undantagsfall kunde även bidrag lämnas till förvärv av synnerligen märkliga föremål till Kungl. myntkabinettet.

Stockholms universitet avböjde emellertid den generösa donationen. I stället inrättades 1979 en donationsprofessur i numismatik och penninghistoria vid humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, HSFR. På grund av universitetets avvisande inställning kunde den nya HSFR-professuren inte på normalt sätt placeras vid en universitetsinstitution. Den unika situationen resulterade i en anomali. Professuren i numismatik och penninghistoria placerades vid Kungl. myntkabinettet, som är en del av myndigheten Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer, och som saknar organisatorisk kontakt med universitetet. Likväl försågs innehavaren av den nya professuren med en arbetsinstruktion som förutsätter inordning i universitetssystemet.

Den besvärliga situationen fick sin lösning först 1988, då ämnet numismatik och penninghistoria fått en mera etablerad ställning. Genom regeringsbeslut flyttades Gunnar Ekströms professur från Myntkabinettet till Arkeologiska institutionen vid Stockholms universitet den 1 juli 1988. Verksamheten har efter beslut av rektorsämbetet fått namnet *Numismatiska forskningsgruppen - Numismatic Institute*. Professurens placering vid just Arkeologiska institutionen synes självklar. Det är för epoker med sparsamma eller obefintliga skriftliga källor som det numismatiska forskningsmaterialet är särskilt betydelsefullt. Huvuduppgiften för numismatisk forskning i Sverige är att utforska de jordfunna mynten, särskilt från vikingatid och medeltid. Nytt forskningsmaterial tillkommer ständigt genom utgrävningar och genom slumpvis påträffade fynd.

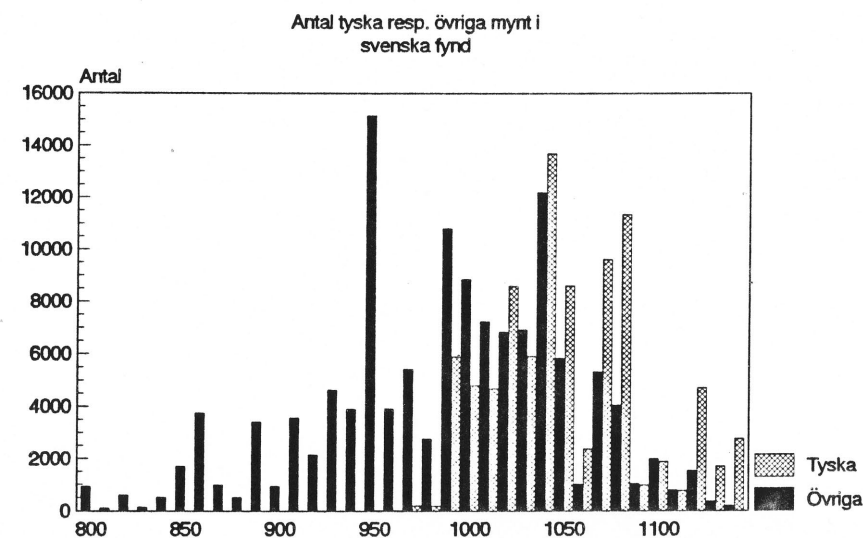
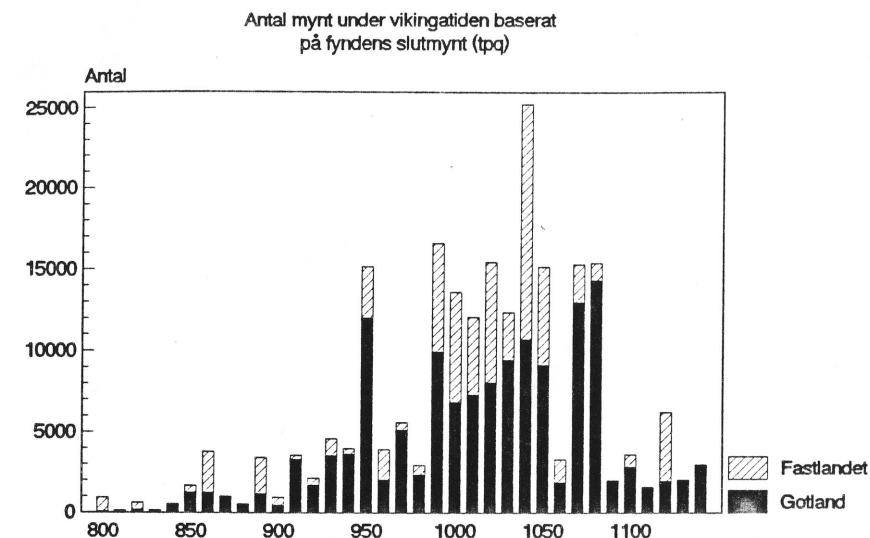
En redogörelse för verksamheten vid Gunnar Ekströms professur före omplaceringen till Arkeologiska institutionen har publicerats i Svensk Numismatisk Tidskrift 1989:2, s. 28-30 (Brita Malmer, Utanför systemet. Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria 1/4 1979-30/6 1988).

2. Forskning och publicering

Gunnar Ekströms professur är alltjämt en *forskningsprofessur* med begränsad undervisningsskyldighet. Både professor och forskarassistent är anställda vid HSFR. Forskningsverksamheten gäller till stor del det internationella projektet *Mynt från vikingatiden funna i Sverige*, startat 1949. Mer än 220 000 arabiska, bysantinska, tyska, engelska, irländska och skandinaviska vikingatida mynt har hittats inom Sveriges nuvarande gränser, främst på Gotland. För vissa avsnitt av tysk och engelsk medeltidshistoria finns det främsta forskningsmaterialet i svenska museer i form av mynt som kommit hit under vikingatiden. Delvis gäller detta också för länder i arabvärlden och i det forna kalifatets gränsområden. Att utforska och publicera detta internationella kulturarv hör till svensk numismatisk forsknings angelägnaste uppgifter.

Vikingatidsprojektet leds av en kommitté inom Vitterhetsakademien i samarbete med Numismatiska forskningsgruppen, Riksantikvarieämbetet och Kungl. myntkabinettet. Professorn i numismatik och penninghistoria är redaktör för publikationerna. Publiceringen sker i de båda serierna *Corpus nummorum saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt* (CNS-serien) och *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis* (Commentationes-serien).

I CNS-serien har hittills 8 volymer (av beräknade 30) publicerats, innehållande beskrivningar av 274 fynd och 51 417 mynt. Under läsåren 1988/

Exempel på datorritade diagram där uppgifterna räknats fram av ett databasprogram som innehåller information om mer än 2 000 svenska fynd.

NNUM - Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad (Köpenhamn).
SNT - Svensk Numismatisk Tidskrift (Stockholm).

9. Numismatiska Forskningsgruppen

Besöksadress: Sandhamnsgatan 52 A, nb.
Postadress: c/o Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 Stockholm.

Föreståndare: professor Brita Malmer, tel. 783 94 40.
Mölna vändplan 6, 181 61 Lidingö, tel. 766 49 44.

Hammarberg, Inger, FK, antikvarie, tel. 783 94 34.
Stockholmsvägen 25, 181 32 Lidingö, tel. 765 84 49.

Jonsson, Kenneth, FD, docent i numismatik och penninghistoria, forskar-
assistent, tel. 783 94 41.
Atterbomsvägen 28, 5 tr, 112 58 Stockholm, tel. 656 87 01.

Klotz, Eva, FK, antikvarie, doktorand, tel. 783 94 28.
c/o Ghobé, Yttersta tvärgränd 7, 117 26 Stockholm, tel. 669 68 96.

Rispling, Gert, FK, JK, antikvarie, doktorand, tel. 783 94 37.
Hangarvägen 1, 183 61 Täby, tel. 756 56 62.

89 och 1989/90 har arbetet med *CNS*-serien koncentrerats kring en experimentvolym med användning av databasprogram och bildlagring (under medverkan av bl a Kenneth Jonsson, Eva Klotz och tyska experter). I experimentvolymen beskrivs två fynd från Akebäcks socken, Gotland, med tillsamman 1 939 mynt och med slutår 1024 resp. 1047. Samtidigt pågår arbetet med en volym över fynd från Blekinge, dominerad av det kända fyndet från Johannishus, Hjortsberga socken, med över 4 000 huvudsakligen tyska mynt och slutår 1120. Forskningsgruppen är kontinuerligt involverad i omhändertagandet av nya fynd, när det gäller Gotland i nära samarbete med skattfyndsprojektet vid Riksantikvarieämbetets Gotlandsundersökningar (RAGU). Som exempel kan nämnas depåfyndet från Stumle, Alva socken i april 1989. Kenneth Jonsson begav sig omedelbart till Gotland och kunde under några dagars intensivt arbete preliminärt bestämma fyndets 1 310 huvudsakligen tyska och engelska mynt och ange slutåret till ca 1060.

I *Commentationes*-serien (Nova series, 1987 ff) publicerades 1989 två monografier, en över bysantinska mynt (Inger Hammarberg, Brita Malmer, Torun Zachrisson), och en över den äldsta Sigtuna-myntningen (Brita Malmer). Ytterligare en volym i *Commentationes*-serien, *Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1-4 June 1989* (ed. Kenneth Jonsson och Brita Malmer), är under tryckning och publiceras hösten 1990.

Bland övriga monografier under utarbetande kan nämnas Kenneth Jonssons *Finds of Viking-Age Coins in Sweden* (Comm. NS 3) och Gert Risplings *Arabic and Pseudo-Arabic Coins in Swedish Viking-Age Finds* (Comm. NS 5).

En annan viktig forskningsuppgift är färdigställandet av en monografi över Sturetidens myntning, i anknytning till ett av Sveriges största myntfynd genom tiderna, depåfyndet från kv. Johannes i Västerås 1972, med mer än 16 000 hel- och halvörtugar från perioden 1470-1520. Även detta omfattande arbete, som pågick under större delen av 1970-talet och som återupptagits våren 1990, sker med användning av dator teknik utarbetad inom Numismatiska forskningsgruppen (Inger Hammarberg, Kenneth Jonsson, Brita Malmer m fl).

Angående publikationer och datorisering se vidare avsnitt 5 och 8 nedan.

3. Undervisning

Det långsiktiga målet för verksamheten vid Numismatiska forskningsgrup-

pen är inrättande av en universitetsprofessur i numismatik och penninghistoria, omfattande såväl grundundervisning som forskarutbildning, allt i enlighet med 1974 års ovan citerade gåvobrev. Den ringa undervisnings-skyldigheten för HSFR-professorer tillåter inte mera omfattande kursverksamhet, särskilt inte på grundkursnivå. Hösten 1988 gjordes emellertid ett försök med en 4-poängskurs i numismatisk metodlära för doktorander i arkeologi. På grund av det ringa antalet anmälda deltagare inställdes kursen. Efter denna erfarenhet har undervisningen i numismatik tills vidare koncentrerats till två områden: 1) forskarhandledning; 2) vissa numismatiska avsnitt inom ramen för den ordinarie undervisningen vid Arkeologiska institutionen. Härigenom bör de studerandes intresse för ämnet successivt öka. Även de olika numismatiska publikationer, som den jämförelsevis intensiva forskningsverksamheten avsätter, bör öka intresset. Tillsamman-tagna kommer dessa satsningar förhoppningsvis så småningom att resultera i ett tillräckligt stort elevunderlag för årliga grundkurser i numismatik. Det är då dags att föreslå en överföring av numismatikprofessuren i dess helhet till Stockholms universitet.

Redan nu finns möjlighet att skriva C-uppsats i arkeologi med numismatisk inriktning samt att, under vissa förutsättningar, bli antagen som doktorand i numismatik, få forskarhandledning vid Numismatiska forskningsgruppen och disputera i ämnet numismatik och penninghistoria.

Som exempel på undervisning och handledning i numismatik läsåren 1988/90 kan nämnas: de numismatiska avsnitten i grundkurs AB och B (Kenneth Jonsson och Gert Rispling), handledning för uppsatsskrivning i ämnen med anknytning till de vikingatida myntfynden inom B-kursen (Kenneth Jonsson och Gert Rispling), forskarkurs i medeltidsarkeologi, numismatikavsnittet (Kenneth Jonsson och Brita Malmer), samt vissa doktorandseminarier (Kenneth Jonsson och Brita Malmer).

Kenneth Jonsson har vidare deltagit i Arkeologiska institutionens distansundervisning på Gotland samt föreläst vid Historiska institutionens medeltidsseminarium, "Mynten som källa till kungamaktens expansion 1250-1300", ht 1988, och vid projektet Sveriges Kyrkor, "Mynt som historiskt källmaterial under äldre medeltid", vt 1990.

Brita Malmer har hållit seminarium för doktorander i medeltidsarkeologi vid Lunds universitet, "Kunglig och anonym myntning i Sigtuna omkring år 1000", vt 1990.

Brita Malmer

Mynt, myntfynd och medaljer 1786, i: "1786". Vitterhetsakademiens jubileumssymposium 1986, KVHAA Konferenser 18, Stockholm 1988, s. 93-111. Münzen der Wikingerzeit in Schweden. Ein Kurzbericht zum Forschungsstand, i: Oldenburg - Wolin - Staraja Ladoga - Novgorod - Kiev. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 69, Mainz 1988, s. 648-653.

Kilka skandynawskich nasladownictw typu Long Cross/Quatrefoil. *Prace i materialy muzeum archeologicznego i etnograficznego w Lodzi. Seria Numismatyczna i konserwatorska* 1987:7, Lodz 1988, s. 11-19.

The Sigtuna Coinage c. 995-1005. Comm. NS 4. 1989, 120 s., 36 planscher. *Byzantine Coins found in Sweden* (tills. m. I. Hammarberg och T. Zachrisson). Comm. NS 2.1989, 108 s., 37 planscher, 10 kartor.

Utanför systemet. Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria 1/4 1979 - 30/6 1988. *SNT* 1989:2, s. 28-30.

Kort orientering om myntningen i Sigtuna ca 995-1030, i: *Avstamp - för en ny Sigtunaforskning*. Sigtuna museer 1989, s. 74-76.

A note on the Coinage of Sigtuna, at the time of Anund Jacob. *NM XXXVII*, 1989, s. 259-262.

Coinage and monetary circulation in late Viking-Age Scandinavia according to recent die-studies, i: *Proceedings of the 10th International Congress of Numismatics*, London 1986. London 1990, s. 357-360.

Bengt Thordeman 22/9 1893 - 24/3 1990. *NNUM* 1990:5, s. 109-110.

Introduction, Sigtuna Papers. Proceedings of the Sigtuna Symposium on Viking-Age Coinage 1-4 June 1989. Comm. NS 6, s. 9-10.

Redigerat Sigtuna Papers, *Comm. NS* 6 (tills. m. K. Jonsson), 1990, 339 s.

Gert Rispling

Arabische Münzen und deren Nachprägungen in Silberfunden der Wikingerzeit, i: *Europa und der Orient 800-1900. Lesebuch*. Berlin 1989, s. 9-13. Names of the engravers on 10th century Islamic coins. *NM XXXVII*, 1989, s. 329-335.

The Volga Bulgarian imitative coinage of al-Amir Yaltawar ('Barman') and Mikail b. Jafar. *Comm. NS* 6, 1990, s. 275-282.

Förkortningar

BAR - *British Archaeological Reports* (Oxford).

BNJ - *British Numismatic Journal* (London).

Comm. NS - *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia reperitis. Nova series* (Stockholm).

Fv - *Fornvännen* (Stockholm).

GA - *Gotländskt Arkiv* (Visby).

KVHAA - Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

NM - *Numismatiska Meddelanden* (Stockholm).

8. Tryckta skrifter läsåren 1988-90

Inger Hammarberg

Byzantine Coins found in Sweden (tills. m. B. Malmer och T. Zachrisson). Comm. NS 2. 1989, 108 s., 37 planscher, 10 kartor.

Kenneth Jonsson

The earliest Hungarian coinage, i: *Commentationes Numismaticae* 1988, Hamburg 1988, s. 95-102.

Recension av Kluge, Sylloge of Coins of the British Isles 36, State Museum, Berlin. *SNT* 1988:9-10.

Recension av E. Bahrfeldt, Mittelaltermünzen. *SNT* 1988:9-10.

Grantham - a new Anglo-Saxon mint in Lincolnshire. *BNJ* 57 (1987), s. 104-105.

Recension av Dannenberg, Studien zur Münzkunde des Mittelalters. *Fv* 1988, s. 78-79.

Bote i Alskog sn - skattfynd, boplat, metod och källkritik. *GA* 1988, s. 59-68 (tills. m. Majvor Östergren).

Fyndet från Lysseback. *NM XXXVII*, s. 203-20.

Fyra vikingatida myntfynd från Västmanland, i: *Mänsklighet genom millenier, En vänbok till Åke Hyenstrand*. Stockholm 1989, s. 125-131.

Recension av Coinage in ninth-century Northumbria (red. D.M. Metcalf), *BAR* 180. *Fv* 1989, s. 183-184.

Recension av Later medieval mints: organisation, administration and techniques (red. N.J. Mayhew och P. Spufford), *BAR* 389. *Fv* 1989, s. 191-192. Recension av Berliner Numismatische Forschungen 3. *SNT* 1989:9/10, s. 242-243.

Recension av A. Mikolajczyk, Sylloge of Coins of the British Isles 37. Polish Museums, Anglo-Saxon and later medieval British coins. *SNT* 1989:9/10, s. 244-245.

Vikingatida silverskatter - nya forskningsrön på skilda sätt. *GA* 1989, s. 79 - 98 (tills. m. M. Östergren).

Bror Emil Hildebrand and the Borup hoard. *NM XXXV*, s. 35-45.

Mints and moneyers c. 973-1066. *NM XXXV*, s. 47-136 (tills. m. Gay van der Meer).

Redigerat Studies in late Anglo-Saxon coinage. *NM XXXV*. 501 s.

The import of German coins to Sweden and Denmark c. 920-990. *Comm. NS* 6, s. 139-143.

The Stumle hoard - an insight into the affairs of a Gotlandic farman. *Comm. NS* 6, s. 145-158 (tills. m. M. Östergren).

Redigerat Sigtuna papers. *Comm. NS* 6 (tills. m. B. Malmer). 1990, 339 s. Angelsaxisk myntning på 900-talet. Recension av C.E. Blunt, C.S.S. Lyon, B.H.I.H. Stewart, Coinage in tenth-century England. *NNUM* 1990:5, s. 101-103.

4. Konferenser och andra engagemang

En stor satsning var det internationella symposiet *Viking-Age Coinage*, Sigtuna 1-4 juni 1989, som organiserades och genomfördes av Numismatiska forskningsgruppen. Symposiet ägde rum i Sigtunastiftelsens lokaler, med ett 60-tal deltagare från en rad länder: utom Sverige, Danmark, Norge och Finland även England, Estland, Frankrike, Lettland, Polen, Ryssland, Schweiz, Tjeckoslovakien, USA, Västtyskland, Österrike, Östtyskland. De 35 föreläsningarna - tillsammans med ytterligare fyra föreläsningar av deltagare som blivit förhindrade att närvara - publiceras i *Commentationes*-serien hösten 1990, ovan avsnitt 2.

Vid Sigtunasymposiet föreläste Kenneth Jonsson över ämnet "The early import of German coins to Denmark and Sweden" samt gav tillsammans med Majvor Östergren en orientering om det gotländska skattfyndsprojektet och om det nya gotländska depåfyndet från Stumle, Alva socken. Gert Rispling föreläste om "Islamic imitations". Brita Malmer gav en inledande översikt av CNS-projektet och en avslutande sammanfattning av symposiet.

Ett annat internationellt engagemang gäller alla orientaliska mynt funna i delstaten Schleswig-Holstein, Västtyskland. De ca 800 mynten, de flesta mycket fragmentariska, har identifierats, stampbestämts och förtecknats av Gert Rispling på uppdrag av universitetet i Kiel. Som erkänsla för detta omfattande arbete, utfört 1988-89, har Rispling inbjudits till en längre tids kostnadsfria studier i Kiel och Schleswig.

Övriga konferenser:

Inger Hammarberg, *Techniques of Coin Production*, British Museum, London, 9-10 sept. 1988.

Kenneth Jonsson, *The Eleventh Viking Congress*, Caithness & Orkney 22 aug.-1 sept. 1989. *EDV-Kolloquium*, München 21-23 nov. 1989. Föreläsning: "Photographic records connected to a database - a new tool for die-studies, publications etc.". *Medieval Archaeology Group*, Isegran, Fredrikstad, 26-29 mars 1990. Föreläsning: "Aspects of monetary circulation in open and closed areas".

Brita Malmer, *Nordisk Numismatisk Unions möte*, Reykjavík 30 juni-1 juli 1989. *The Eleventh Viking Congress*, Caithness & Orkney 22 aug.-1 sept. 1989. Föreläsning: "The Sigtuna Mint c. 995-1005". *Society for Medieval Archaeology*, Annual Conference Isle of Man 20-23 april 1990.

Gert Rispling, *Oriental Numismatic Society*, internationellt seminarium i Tübingen 28-29 april 1990. Föreläsningar: "Volga-Bulgar and related imitations of Islamic dirhams in the 9th and 10th century AD" samt "Test marks and graffiti on Islamic coins found in Scandinavia".

5. Datorisering

Som framgår av avsnitt 2 ovan är det numismatiska forskningsmaterialet numerärt synnerligen omfattande: det består av hundratusentals mynt. Storleksmässigt är mynt från äldre epoker jämförelsevis homogena, samtidigt som myntens utformning i fråga om inskrifter, bilder och andra detaljer visar en mycket stor variationsbredd. Myntens egenskaper är vanligen lätta att definiera, de kan vägas och mätas, inskrifterna kan läsas, stamparna kan identifieras. Ett artefaktmaterial av denna karaktär uppmanar till statistisk bearbetning. Det är symptomatiskt att de flesta moderna arbeten inom ämnet numismatik och penninghistoria innehåller numeriska beräkningar, inte sällan av avancerat slag.

Genom generösa bidrag från Gunnar Ekströms stiftelse har Numismatiska forskningsgruppen successivt datoriserats, i syfte att underlätta bearbetning och publicering av det väldiga forskningsmaterialet. Databasen för vikingatida material omfattar fyndsuppgifter dels för ca 3 500 fynd, dels för ca 20 000 mynt. Med hjälp av databasen sorteras fynden snabbt efter olika kriterier, t.ex. efter slutår eller efter fyndplats. När det gäller myntbestämning öppnar databasen väldigt perspektiv, exempelvis i fråga om bestämning av myntfragment. I ett av Akebackfynden (avsnitt 2 ovan) fanns ett mycket litet fragment av ett engelskt mynt. Endast två bokstäver av fransidesinskriften kunde urskiljas. Databasen gav besked om tänkbara alternativ, i detta fall endast ett. En stampjämförelse bekräftade bestämningen. Utan hjälp av databasen hade det varit omöjligt att identifiera ett så litet fragment.

Våren 1989, just i lagom tid för att kunna förevisas för deltagare i Sigtunasymposiet, kunde ett program för bildlagring tas i bruk vid Numismatiska forskningsgruppen. Stamp- och stiljämförelser kan nu ske direkt i datorn, i önskad förstöringsgrad. Detta tekniska framsteg, som rönt berättigad uppmärksamhet även utomlands, innebär att forskningsgruppens resurser för registrering och utvärdering dramatiskt ökats. Bildlagringen används nu såväl inom vikingatids- som sturetidssprojekten.

Med hjälp av databasprogram och laserskrivare kan heloriginal till publikationerna framställas direkt vid Numismatiska forskningsgruppen, utan anlitande av tryckeri. Det ofta mycket komplicerade publiceringsarbetet kan nu bedrivas snabbare, billigare och med bättre kontroll över resultatet än med äldre metoder. Det första exemplet på tillämpning av den nya tekniken blir den ovan i avsnitt 2 omtalade experimentvolymen i CNS-serien.

6. Biblioteket

Numismatisk forskningsverksamhet kräver tillgång till ett välförsett specialbibliotek. Nils Ludvig Rasmussons numismatiska bibliotek - det som kallas Rasmussonbiblioteket - är uppställt i forskningsgruppens lokaler. Biblioteket inköptes 1974 av Sven Svenssons stiftelse för numismatik och överlämnades till Kungl. myntkabinettet. Behovet av ett dubblettbibliotek kunde redan då förutses, jfr avsnitt 1 ovan.

Genom medel från Gunnar Ekströms stiftelse kompletteras biblioteket successivt. De båda senaste läsåren har antalet titlar ökat med ca 150. Särskild uppmärksamhet har ägnats bibliotekets orientaliska del. Orientalisk numismatisk litteratur kan vara mycket svåråtkomlig, till exempel i nytryck. Som exempel på nyförvärv kan nämnas:

Hudud al-'alam (anonym), *The Regions of the World. A Persian Geography 372 AH/ 982 AD*. Transl. and expl. by V. Minorsky (1937, 2nd ed. by C.E. Bosworth 1970).

H. Lavoix, *Catalogue des Monnaies Musulmanes de la Bibliothèque Nationale. Khalifes orientaux* (1887, nytr. 1977).

G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate* (1905, nytr. 1976).

7. Personalia

Kenneth Jonsson utnämndes till docent i numismatik och penninghistoria vid Stockholms universitet den 8 maj 1990.

Efter beslut av Huntington Medal Award Committee, The Institute for Advanced Study, Princeton, och American Numismatic Society, New York, tilldelades Brita Malmer 1988 års Huntington-medalj för "distinguished contributions to numismatic scholarship".

Gert Rispling anlätades 1989 som sakkunnig av universitetet i Tübingen (tills. med professorerna Chr. Toll, Köpenhamn, U. Haarmann, Freiburg och M. Bates, New York) vid tillsättning av föreståndare för ett nyinrättat centrum för islamisk numismatik vid universitetet. I uppdraget som sakkunnig ingår fortsatt granskning och rådgivning beträffande den numismatiska verksamheten under den följande femårsperioden.